

Buddhalaisuus intialaisessa kulttuurissa

Klaus Karttunen

Omistettu Maurizio Taddein muistolle

Prinssi Siddhārtha Gautama, paremmin tunnettu arvonimellä Śākyamuni Buddha, syntyi Intian ja Nepalın rajaseudulla ja vaikutti Pohjois-Intian alueella. Hänen opistaan tuli yksi suurista maailmanuskonnoista, jolla on miljoonia kannattajia eri puolilla Aasiaa (ja nykyisin myös muissa maanosissa). Lukuisat buddhalaiset Sri Lankassa ja Kaakkois-Aasiassa, Nepalissa, Tiibetissä ja Mongoliassa, Kiinassa, Koreassa ja Japanissa, Siperiassa, Etelä-Venäjällä ja Lännessä tuntevat hyvin muinaisen Pohjois-Intian ja sen Buddhan elämään liittyvät paikat. Mutta kotimaastaan buddhalaisuus hävisi jo kauan sitten muutamia reuna-alueita lukuunottamatta kokonaan.

Buddhan elämänvaiheiden maantiede tunnetaan varsin tarkasti. Kartalta löytyvät hänen kotikaupunkinsa Kapilavastu, valaistumisen näyttämö Bodh Gayā, ensimmäisen opetuksen tapahtumapaikka Sārnāth Vārāṇasīn lähellä, Buddhan ja hänen vaeltavien munkkiensa suosimat pysähdyspaikat kuten Śrāvastī, Kauśāmbī, Vaiśālī ja Rājagṛha (Rajgir), muinaisen Māgadhan pääkaupunki. Samalta alueelta – nykyisistä Biharin ja Uttar Pradeshin osavaltioista – löytyvät lähes kaikki varhaisen historian keskeiset paikat. Buddhalaisen munkiston kolme konsiilia pidettiin Rājagṛhassa, Vaiśālissa ja Pāṭaliputrassa (nykyinen Patna), joka oli myös Buddhan oppia suosivan keisari Aśokan (200-luvulla e.a.a.) pääkaupunki. Sārnāth ja Nālandā olivat kuuluisia luostari- ja yliopistokeskuksia samoin kuin Valabhī Gujaratissa ja Takṣaśilā (Taxila) kaukana luoteessa, nykyisen Pakistanin alueella.

Historiansa ensimmäisinä vuosisatoina

buddhalaisuus rajoittui enimmäkseen Gangesin alangolle. Voimakas laajeneminen käynnistyi Aśokan hallituskaudella, jolloin buddhalaisia lähetyssaarnaajia lähetettiin silloisen Intian – laajan Maurya-valtakunnan – kaikkiin osiin ja jopa sen ulkopuolelle kuten Sri Lankaan. Uusia keskuksia syntyi nykyisten Maharashtran, Karnatakan, Andhra Pradeshin ja Tamil Nadun osavaltioiden alueille. Luoteessa Kashmir ja Udyāna (nykyinen Swat Luoteis-Pakistanissa) tulivat vähitellen kuuluisiksi pyhien stūpa-torniensa, suurten luostareidensa ja oppineiden munkkiensa ansiosta.

Monien vuosisatojen ajan buddhalaisuus oli – hindulaisuuden ja sen monien lahkojen rinnalla – olennainen osa Intian kulttuuria. Vasta ensimmäisen vuosituhannen puolivälin jälkeen näyttää muun muassa buddhalaisten pyhiinvaeltajien kuvausten valossa siltä, että sen asema Intiassa alkoi hiljalleen taantua. Nämä kiinalaiset matkamiehet kertovat rautioluostareista, munkkien määrän vähenemisestä, maallikoiden välinpitämättömyydestä ja pyhien paikkojen laiminlyömisestä. Mahdollisesti tämä kehitys johtui hindulaisesta renessanssista, jonka johdossa olivat filosofit kuten Kumārila ja Śāṅkara. Siitä huolimatta buddhalaisuus oli yhä läsnä kaikkialla Intiassa ja Nālandā ja monet muut luostarikeskukset säilyttivät asemansa buddhalaisen oppineisuuden keskuksina, joihin opiskelijoita ja tutkijoita saapui sekä eri puolilta Intiaa että Tiibetistä, Kiinasta ja muista buddhalaisista maista.

Vasta islamin leviäminen 1200-luvulla näyttää toden teolla käynnistäneen Intian buddhalaisuuden nopean alamäen. 1200-luvulla Nālandān 84 collegesta vain kaksi oli enää toiminnassa. Buddhalaisuuden lopullinen häviäminen Intiasta kesti silti vielä useita vuosisatoja. Itse asiassa Bengalın ja Orissan

alueilla ja Bangladeshissa on yhä säilynyt kultteja ja lahkoja, joiden alkuperä lieene buddhalainen – esimerkiksi Bengalin Dharma-kultti – ja Himalayan vuoristolaaksoissa buddhalaisuus ei koskaan täysin menettänyt otettaan. Osittain Intian hallitsemaan Kashmiriin kuuluva buddhalainen Ladakh kuuluu historiallisesti tiibetiläisen kulttuurin piiriin. 1800- ja 1900-luvuilla on tapahtunut jonkin verran elpymistä – muun muassa alhaiskastisten piirissä levinneen ambedkarismin muodossa – mutta edelleenkin buddhalaisen osuus Intian väestöstä jää alle yhden prosentin (1991 väestölaskennassa 0,76 %, mutta luvusta puuttuu Jammun ja Kashmirin osavaltio). Tosin on syytä huomata, että jo yksi prosentti miljardi väestöstä on kymmenen miljoonaa.

Buddhalaisuus kirjallisuudessa

Tärkeämpänä kuin elävänä uskontona Intiassa buddhalaisuus on kuitenkin maan rikkaan ja katkeamattoman klassisen kulttuurin tärkeänä ainesosana. Intian klassisessa kulttuurissa buddhalainen perintö näkyy erityisesti kirjallisuudessa ja taiteessa. Buddhalaisuuden historia Intiassa kesti yli puolitoista vuosituhatta ja tuona aikana syntyneen sanskritin-, pälin- ja prakritinkielisen buddhalaisen kirjallisuuden määrä on valtava. Vain pieni osa – päli-kaanonina lukuunottamatta – on säilynyt alkukielellä ja sekin enimmäkseen Intian ulkopuolella ja reuna-alueilla. Huomattavasti enemmän tunnetaan kiinalaisina ja tiibetiläisinä käännoksinä.

Theravāda-buddhalaisen keski-indoarjalaisella pälin kielellä kirjoitettu kanoninen kokoelma Tipiṭaka eli 'Kolme koria' on säilynyt Sri Lankassa ja Kaakkois-Aasiassa, mutta alun perin se on kirjoitettu Intiassa. Myös huomattava osa jälkikanonisesta päli-kirjallisuudesta on peräisin Intiasta, muun muassa kuuluisa kommentaattori-filosofi Buddhaghosa eli Etelä-Intiassa. Keski-Aasian kuivan aavikkoilmaston säilyttämät ensimmäisen vuosituhannen käsikirjoitusfragmentit ovat tuoneet tutkijoiden ulottuville katkelmia muiden koulukuntien sanskritin- ja prakritinkielisistä kanonisista kirjoituksista; jotkut näistä ovat säilyneet kokonaisuudessaan kiinalaisina tai tiibetiläisinä käännoksinä. Suurten Mahāyāna- ja Vajrayāna-suuntausten sekä Mādhyamika-, Yogācāra- ja Prajñāpāramitā-koulukuntien alkuperäisiä sanskrit-tekstejä on säilynyt jonkin

verran Nepalissa, Keski-Aasiassa ja Itä-Aasiassa, mutta käännökset osoittavat, että paljon suurempi osa on kadonnut aikojen kuluessa. Useimmat Mahāyāna-buddhalaisuuden suuret filosofit kuten Nāgārjuna, Asaṅga, Vasubandhu, Dignāga ja Dharmakīrti olivat intialaisia.

Buddhalaisuudella oli tärkeä asema klassisen sanskrit-kirjallisuuden kehityksessä. Aśvaghoṣan buddhalaiset eepokset – Buddhacarita ja Saundarananda – syntyivät vuosisatoja ennen Kālidāsan klassisia runoelmia. Keski-Aasian fragmentit sisältävät katkelmia buddhalaisista näytelmistä, jotka ovat samalla Intian rikkaan draamakirjallisuuden varhaisimmat muistomerkit. Kaksi myöhäisempää buddhalaista näytelmää on säilynyt kokonaisuudessaan: Harṣadevan Nāgānanda ja Candragominin Lokānanda, jälkimmäinen tosin vain tiibetiläisenä käännoksenä. 1000-luvulla kashmirilainen runoilija Kṣemendra käsitteli teoksissaan sekä hindulaista että buddhalaista mytologiaa. Lieene selvää, että buddhalaista kaunokirjallisuutta – runoja ja näytelmiä sanskritiksi ja prakritiksi – on ollut monin verroin enemmän, mutta tietoja on säilynyt hyvin vähän.

Buddhalaista runoutta kirjoitettiin myös Etelä-Intiassa. Yksi muinaisen tamil-kirjallisuuden suurimmista klassikoista, Sāttanārin Manimēkalai-eepos, on buddhalainen. Samalla se on kuitenkin lähes ainoa selkeästi buddhalainen tamil-teksti, joka on säilynyt meidän päiviimme saakka. Bengalinkielisen kirjallisuuden varhaisin, jopa yli 1000 vuotta vanha muistomerkki on kokoelma buddhalaisia hymnejä.

Valtaosa Intian säilyneestä klassisesta kirjallisuudesta on hindulaisten ja jainalaisten kirjoittamaa. Silti ei ole harvinaista tavata buddhalaisia näissä teoksissa. Uskontojen välinen ymmärrettävä kilpailu johti siihen, että heidät usein esitetään kielteisessä tai koomisessa valossa. Mutta niin kuin jokaisen uskonnon piirissä, buddhalaisuudessakin epäilemättä oli monien vakavien ja vilpittömien munkkien ohella myös juuri sellaisia ahneita, mukavuudenhaluisia ja tekopyhiä opportunisteja, joita kuvataan koomisissa näytelmissä kuten Mattavilāsassa, Bhagavadajjuk | yassa ja Prabodhacandrodayassa. Lännessä Boccaccio ja Balzac kuvasivat heidän katolilaisia hengenheimolaisiaan. Intialaisessa tarinakirjallisuudessa buddhalaiset nunnat ovat usein salaisen rakastavaisten välittäjiä, mutta tarinoista monet ovat itse asiassa buddhalaista alkupe-

rää.

Kevyessä ja viihteellisessä kirjallisuudessa ivallinen sävy on ymmärrettävä, mutta filosofian ja erityisesti logiikan alueella näyttää eri uskontojen välillä olleen runsaasti vuorovai- kutusta, eikä pelkästään poleemisessa henges- sä. Buddhalaiset, jainalaiset ja hindulaiset op- pineet lukivat toistensa teoksia ja kirjoittivat niistä sekä kriittisiä arvioita että kommentaa- reja. Hindulaisten filosofikoulukuntien kuten sāmkhyan, nyāyan ja vaiśeṣikan perustekstit käännettiin buddhalaisten toimesta kiinaksi ja tiibetiksi, ja Intiassa etenkin jainalaiset kopioi- vat ja kommentoivat monia buddhalaisen filo- sofian tekstejä, erityisesti logiikkaa.

Mutta vaikka buddhalaista filosofiaa arvos- tettiin, itse buddhalaisuutta pidettiin silti har- haoppina. Nykyisin näkee joskus mainittavan esimerkkinä hindulaisten suvaitsevaisuudes- ta, että Buddha lasketaan yhdeksi Viṣṇu-jum- lan ruumiillistumista eli avatāroista. Vanhojen tekstien valossa tämä tuskin käy päinsä: Buddha-avatāran tarkoituksiksi selitetään ju- malattomien ohjaaminen helvettiin harhaop- pia opettamalla. Todellinen suvaitsevaisuus näkyy siinä, että eri uskonnot – buddhalai- suus, jainalaisuus, hindulaisuus ja muut – säi- lyivät vuosisadasta toiseen saman yhteiskun- nan osatekijöinä. Vaikka opista käytiin toisi- naan kiivaitakin kiistoja, todelliset vainot ovat harvinaisia.

Buddhalaisuus taiteessa

Intian taidehistorian varhaiskausi on melkein kokonaisuudessaan buddhalainen, ja koska ki- viarkkitehtuuri ja kuvanveisto säilyvät huomattavasti paremmin kuin palmunlehti- käsikirjoitukset, buddhalainen taide myös tunnetaan paljon paremmin kuin kirjallisuus. Kiinalaisten pyhiinvaeltajien kertomuksista näemme kyllä, että paljon on kadonnut jälkiä jättämättä tai tuhoutunut lähes tunnistamatto- maksi. Siitä huolimatta jättiläis-stüpien jään- nökset Bhārhutissa, Sāñcissa, Sarnāthissa, Ama- rāvatissa, Nāgārjunakoṇḍassa ja muissa pai- koissa ovat yhä vaikuttavia buddhalaisen kau- den muistomerkkejä, ja samanlaisia on nähtä- vissä myös Sri Lankassa (Anurādhapura), Pa- kistanissa (Taxila) ja Afganistanissa.

Varhaisen buddhalaisen arkkitehtuurin elinvoimaisin luomus onkin epäilemättä juuri stüpa. Stüpa on puolipallon muotoinen, kor- kean sateenvarjomaisten kiekkojen muodosta-

man tornirakennelman kattama ja usein ai- tausten ympäröimä kulttirakennelma, jonka uumeniin on kätkeyty pyhäinjäännös. Stüpan rakenteisiin liittyy yksityiskohtainen kosmi- nen symboliikka ja kuuluisat stüpat ovat aina olleet suosittuja pyhiinvaelluskohteita. Van- himmat tunnetut stüpat ovat 200-luvulta e.a.a. ja ajanlaskun alun molemmin puolin pystytet- tiin monia kuuluisia jättiläis-stüpia, joiden jäännökset ovat nykyisin suosittuja nähtä- vyyksiä. Myöhemmin kuuluisia stüpia on pys- tytetty muun muassa Nepalissa (Svayambhu- nath), Burmassa (Shwedagon), Indonesiassa (Borobudur), Kiinassa ja Japanissa.

Silloin kun sopivan helposti muokattavaa kalliota oli käytettävissä, buddhalaiset munkit näyttävät suosineen luolaluostareita – tunnet- tuja esimerkkejä löytyy niinkin kaukaa uskon- non ydinalueista kuin Bezeklikistä Pohjois- Turkmenistanissa ja Dunhuangista Kiinan Keski-Aasiassa. Erityisen runsaasti vaikuttavia ja hyvin säilyneitä luolaluostareita on kuiten- kin Maharashtran osavaltiossa Intiassa. As- keettiset munkkikammiot, väljät caitya-hallit stüpineen ja huolellisesti kaiverrettuine pyl- väineen, lahjoittajien piirtokirjoitukset, budd- hia ja bodhisattvoja esittävät reliefit, joskus jo- pa onnellisten olosuhteiden säilyttämät seinä- maalaukset (etenkin Ajañtāssa ja Sri Lankan Sigiriyassa) todistavat näiden luostareiden muinaisesta kukoistuksesta.

Buddhalaisen taiteen juuret ovat hämärän peitossa. Sata vuotta sitten monet länsimaiset tutkijat johtivat sen kernaasti nykyisen Pakis- tanin alueelta löydetyistä hellenistisvaikuttei- sesta Gandhāra-taiteesta. Nykyisin näyttää sil- tä, että alkuperäinen buddhalainen taide syn- tyi Intiassa, jossa sen esikuvat ovat hävinneet kestävämmien materiaalien myötä. Monet yksityiskohdat luolaluostareiden arkkitehtuu- rissa jäljittelevät kadonneita puurakennuksia. Toisaalta on helppo seurata kehitystä buddha- laisesta taiteesta hindulaiseen ja jainalaiseen. Monissa paikoissa myös hindulaiset ja jainalaiset asettuivat luoliin ja kopioivat budd- halaisen luola-arkkitehtuurin ratkaisuja. Ma- harashtran Ellorassa kaikki kolme uskontoa ovat yhä nähtävissä vierä vieressä kukin omis- sa luolastoissaan. Karnatakan osavaltion Ai- hollen varhaiset hindutemppelit ensimmäisen vuosituhaten puolivälistä ovat kuin buddha- laisia caitya-halleja ilman ympäröivää kalliota. Aiholessa ja läheisessä Bādāmissa on myös sa- manaikaisia hindulaisia luolatemppelaita, ja pyhäkön yläpuolella kohoava temppelitorni

perustuu buddhalaiseen stüpaan.

Intialainen kuvanveisto oli alkuaikoinaan suurimmaksi osaksi buddhalaista. Varhaisimmissa reliefeissä kuvataan buddhalaisia legendoja eloisalla sarjakuvatekniikalla, mutta itse Buddha on korvattu erilaisilla symboleilla. Ihmishahmossa Buddha ja bodhisattvoja alettiin kuvata ajanlaskumme alkuvuosisatojen Mathurā- ja Gandhāra-taiteessa. Erityisesti huomio kiinnittyy pohjoisintialaisen Mathurān seudulla vaikuttaneeseen koulukuntaan, jonka piirissä syntyi niin buddhalaista kuin jainalaista ja hindulaistakin taidetta. Tyypillinen materiaali on paikallinen punertava, vaaleapilkkuinen hiekkakivi, josta oli helppo muovata yksityiskohtaisia patsaita ja reliefejä. Mathurān koulukunta sulautti itseensä vaikutteita varhaisemmista paikalliskoulukunnista, jossain määrin myös luoteisesta Gandhāra-taiteesta. Mathurāsta johtaa suora linja 300–500-lukujen Gupta-taiteeseen, joka edustaa hindulaisen taiteen ehkä klassisinta muotoa. Gupta-taiteen perillisiin kuuluvat puolestaan muun muassa Bengalin ja Biharin Pāla- ja Sena-koulukunnat, joiden piirissä usein käytettiin buddhalaisia aiheita.

Buddhalainen taide säilyi Intiassa yhtä kauan kuin buddhalaisuuskin. Islamilaisella kaudella suureen kukoistukseen nousseen minia-

tyyrimaalauksen vanhimmat esimerkit ovat kuvitettuja buddhalaisia ja jainalaisia käsikirjoituksia. Edellä on jo viitattu buddhalaiseen teatteriin. Klassisen hinduteatterin ja tanssin monimutkainen elekieli, niisanotut mudrät, kuuluvat samaan traditioon kuin buddhalaisesta ikonografiasta tunnetut ja lamalaisen rituaalin yhä käyttämät eleet. Intian taidehistoria on suunnattoman rikas ja monipuolinen erilaisten koulukuntien, suuntausten ja uskontojen kirjo, josta olisi mahdollista osoittaa vielä monia muita mielenkiintoisia vuorovaikutussuhteita, joihin ei tässä ole mahdollista puuttua.

Kirjoittaja on indologi ja antiikin tutkija, Helsingin yliopiston dosentti ja Suomen oppihistoriallisen seuran puheenjohtaja. Maurizio Taddei (1936 – 2000) oli hänen hyvä ystävänsä, Intian taidehistorian professori Napolin yliopistossa sekä monipuolinen oppinut ja suuri humanisti.

*Artikkeli on muokattu versio esitelmästä, joka pidettiin 31.3.1999 Helsingin yliopiston Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitoksen ja Intian lähetystön yhdessä järjestämässä englanninkielisessä symposiumissa *The Impact of Buddhism on Indian Culture**